

УДК: 327.39(477)+327(4+4-6ЄС)

*Анастасія Криницька,
магістрант 2 курсу
спеціальності 291 «МВСКРС»
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ЄВРАЗІЙСЬКИЙ ПРОСТОРИ

Взаємодія цивілізацій стає імперативом сучасної світової політики. У цій взаємодії проявляються суперечності, які можуть бути вирішальними у XXI столітті. З одного боку, світ стає єдиним цілим завдяки економічній, технологічній та інформаційній інтеграції. З іншого боку, ця посилена інтеграція приводить до трансформації культурної свідомості. Суспільства, які мають відмінні географічні особливості, історію, традиції, мови, релігії, повинні співіснувати в єдиному інформаційному просторі. Динамічний розвиток інтеграційних процесів є найважливішою характеристикою сучасного світу. У зв'язку з цим існує необхідність вивчення закономірностей розвитку інтеграції для побудови повноцінної картини світу. У статті розглянуто перспективи членства України в двох міждержавних об'єднаннях: Європейському Союзі (ЄС), що означає проєвропейський вектор розвитку, та Співдружності Незалежних Держав (СНД) як євразійському напрямі в контексті цивілізаційного вибору України.

Ключові слова: інтеграція, цивілізація, Європейський Союз, Співдружність Незалежних Держав, суспільство.

The interaction of civilizations becomes an imperative of the modern world politics. This interaction manifests contradictions that can be decisive in the 21st century. On the one hand, the world becomes unite through economic, technological and information integration. On the other hand, this enhanced integration leads to the growth of cultural consciousness. Societies which have different geographical features, history, traditions, languages, religions must coexist in a single information space. The dynamic development of integration processes is the most important characteristic of the modern world. In this regard, there is a need to study the patterns of integration to build a full picture of the world. This article examines the prospects of Ukraine in the integration processes of two intergovernmental associations: the European Union (EU) as a European vector of development and the Commonwealth of Independent States (CIS) as a Eurasian direction in the context of Ukraine's civilizational choice.

Keywords: integration, civilization, European Union, Commonwealth of Independent States, society.

Постановка проблеми. Питання цивілізаційного вибору будь-якої держави є завжди суперечливим, проте важливим для кращого розуміння самоідентифікації її громадян. В Україні це питання досягло апогею на етапі переходу світового суспільства до постіндустріальної фази свого розвитку. У сучасному світі, коли встановлений міжнародний порядок порушується, стрімко розвиваються новітні технології та комунікації, економічні та етнокультурні відносини глобалізуються в напрямі перетворення на цілісну планетарну цивілізацію, кожна країна робить власний вибір цивілізаційного розвитку. Основа цивілізаційної ідентифікації – це усвідомлення спільних історичних традицій, колективних доль, схожих культурних цінностей, ідеалів місцевого чи глобального значення.

Геополітично Україна знаходиться на межі двох цивілізацій. Це питання залишається актуальним і по сьогоднішній день, особливого значення воно набуло у 2014 році, після російської «інвазії» та анексії Криму. Частина людей все ще мовно та культурно тяжіє до Росії та спільного радянського минулого, інша частина сповідує європейські цінності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему євроінтеграційних процесів досліджували багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них варто виділити І. В. Артємова – «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» [9], «Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз» [10]; «Довідник з європейської інтеграції» під редакцією Чернеги О.Б. [11]; Kaiser W. Varsori A. «European Union History» [1]. Інтеграційні процеси становлення СНД яскраво висвітлено у працях таких авторів: В.С. Будкін «СНД: зміни неминучі» [12]; С.Г. Кара-Мурза «Советская цивилизация» [13] тощо. В основі дослідження – стаття Валерія Чалого «Ukraine Between Two Paths of Integration» [2]. Висновки, представлені в роботі, ґрунтуються на результатах дослідження Центру Разумкова «Розвиток відносин у трикутнику ЄС-Україна-Росія: проблеми та перспективи» [5], а також національній доповіді НАН України «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії» [3]. Щодо цивілізаційних питань, варто виділити праці таких класиків у цій царині, як А. Тойнбі та С. Гантігтон.

Мета статті: здійснити об'єктивний аналіз переваг і недоліків інтеграційних процесів та перспектив розвитку для України в таких структурах, як ЄС та СНД у контексті цивілізаційного вибору.

Виклад основного матеріалу. Особливістю міжнародних відносин на сучасному етапі є розвиток інтеграційних процесів. Для України надзвичайно важливою та актуальною є тема інтеграції. Україна вийшла з низки угод євразійського інтеграційного об'єднання, тепер членство в Євросоюзі є стратегічною метою держави. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом стала одним із наріжних каменів подальших відносин ЄС з Україною, яка надає українцям поштовх для здійснення стратегічних реформ. Для України це означає високі стандарти життя, непохитність демократичних інституцій та верховенства права.

У сучасній Україні наполегливо лунає заклик «йти до Європи». Він знаходить дедалі більшу підтримку серед населення, що є свідченням розуміння неможливості реалізації сподівань на краще життя у разі збереження старого суспільного укладу. Український народ все більш критично придивляється до різних варіантів організації суспільного життя у світі, що дає підставу вважати, що він психологічно готовий зробити реальний вибір своєї цивілізаційної ідентичності. Справжній цивілізаційний вибір України, а не його імітація може бути зроблений народом винятково добровільно, в ході загальнонаціональної дискусії і на основі ґрунтовного осмислення кожним громадянином вектора цивілізаційного розвитку. Старт дискусії повинна дати інтелектуальна частина суспільства – науковці, політики, громадські діячі, лідери ділових кіл, публіцисти, літератори [3, 6].

За даними Центру Разумкова, станом на січень 2020 року спостерігаємо такі результати: якби найближчим часом відбувся референдум з приводу вступу України до ЄС, то майже дві третини (63,3%) усіх опитаних проголосували б за вступ. Проти проголосували б 21,6% респондентів, решта не брали б участь у референдумі або не визначилися з відповіддю. За вступ до ЄС проголосували б абсолютна більшість респондентів у Західному (78,4%), Центральному (68,7%) та Південному (51,5%) регіонах, а також відносна більшість опитаних у Східному регіоні (46,8%) [5].

З кожним роком спостерігається тенденція щодо збільшення прихильності до євроінтеграції, для прикладу, дані 2012 року засвідчують, що 40,8 % населення України бачить пріоритетним напрямом зовнішньої політики країни Європейський Союз, 35,3 % — відносини з Росією.

Із зазначеного вище випливає факт орієнтованості українських громадян на європейський вектор, проте лівова частка громадян все-таки не підтримують цю ініціативу. Україна позиціонує себе як європейська держава, проте значна кількість громадян не ідентифікує себе з європейцями. Така «лінія розламу» українців, яка стосується проєвропейських чи проросійських симпатій, тривалий час є каменем спотикання держави на шляху до процвітання та предметом маніпуляції чиновників.

Україна, на жаль, не була цілісною в історичному, ментальному та культурному аспектах. Географічне розташування регіонів України відіграє ключову роль у цьому контексті. Населення східних регіонів, які межують із Росією, здебільшого розмовляє та вважає своєю рідною мовою російську. Проте події 2014 року на сході істотно змінили настрої суспільства та напрями зовнішньоторговельної політики держави – поступова переорієнтація з країн-членів СНД на ЄС та інші країни світу. Чи правильний шлях до свого розвитку обрала Україна? Сповідувати європейські цінності, бути «зручним» сусідом, вести багатовекторну політику? Ці та безліч інших запитань виникають чи не у кожного свідомого громадянина. Питання доволі риторичні, проте декілька фактів залишаються очевидними.

ЄС та СНД володіють унікальною історією, культурою, мовами, власними політичними системами, що обумовлює їх самобутні способи еволюції.

Порівняння кожної організації слід розглядатися окремо, з великою увагою і глибоким аналізом їх інтеграційних процесів. Проте не потрібно проводити колосальних досліджень, щоб усвідомити, яке інтеграційне об'єднання стрімко розвивається, а яке перебуває у фазі «застою».

Найбільш ефективним прикладом регіональної інтеграції є Євросоюз, який виступає ключовим актором на міжнародній арені, підтримує демократичні цінності та є потужним експортером у світі. Головна ж перешкода для успішної інтеграції в рамках СНД полягає у браку політичної волі для досягнення прогресу, великому рівні корупції, низькому рівні економічних свобод та демократії. Практика діяльності СНД демонструє, що переважна більшість підписаних угод у рамках Співдружності не виконуються, а потенціал економічного співробітництва на теренах СНД не реалізований і на 10% від можливого. Крім того, перепонами економічної інтеграції є взаємна недовіра правлячих еліт країн СНД, а також різна економічна вага учасників, а відповідно, і різні інтереси і можливості впливу.

Слід зазначити, що у євразійської інтеграції є істотна перевага – це культурна складова: російська мова, яка створює ефективний міст на пострадянському просторі, глибоко вкорінений історично-політичний фактор і не менш важливий геополітичний фактор. Ці елементи дозволяють євразійському інтеграційному процесу забезпечити тіснішу співпрацю. ЄС ж поєднує в собі різні культури, мови та звичаї, проте всі ці країни об'єднує чітка мета та ідеологія.

Україна вважається однією з країн-засновниць СНД, проте де-юре повноцінним членом ніколи не була. Переломний момент у відносинах між Україною та СНД настав у 2014 році в результаті агресивних дій Росії. 19 березня 2014 року РНБО України прийняла рішення про припинення головування в СНД. Далі співпрацю в рамках Співдружності було зведено до мінімуму. Україна вийшла з низки угод у рамках СНД станом на 2020 рік.

Заборона на трансляцію російського телебачення через офіційні кабельні мережі в Україні у 2014 р., а також на використання російських соціальних мереж, накладена у травні 2017 р., хоча й виглядають сумнівними з позиції демократичних цінностей свободи слова, втім, є вимушеним засобом захисту від потоку пропаганди та неправдивої інформації, спрямованої на підрив основ національної безпеки та територіальної цілісності української держави. Такі методи заборон не розглядаються в країнах НАТО чи ЄС як пріоритетні, і Альянс відповідних рішень України не засуджував, а навіть підтримував, зокрема у питанні заборони на використання російських інтернет-сервісів та соціальних мереж, назвавши це суверенним правом України на захист власного інформаційного простору.

Економічна війна з Росією призвела до того, що нині в Україні практично не залишилося регіонів, які б експортували до країн СНД більше половини своєї продукції, за винятком трьох областей – Сумської, Харківської та Хмельницької. Яскравим також є той факт, що у двох східних областях – Луганській та Донецькій – частка експорту до країн Європи перевищила частку

до країн СНД. Водночас упродовж останніх чотирьох років (з часу початку зовнішньої агресії і ведення бойових дій на території східних кордонів нашої держави) експортний потенціал України втрачає свої позиції, що, в свою чергу, призводить до падіння її ВВП. Багато іноземних компаній – контрагентів українського бізнесу з Європи – не стали укладати нові контракти, побоюючись посилення бойових дій в Україні. Крім цього, розпочалося масштабне витіснення української продукції з російського ринку. Все це в комплексі призвело до падіння українського експорту. 2014 р. в Україні набрала чинності угода про дію автономних преференцій ЄС, згідно з якими українські виробники отримали можливість експорту до країн Євросоюзу без сплати митних зборів. Такий, свого роду, добродійний намір був свідомим та яскравим виявом допомоги ЄС українським експортерам. Дія режиму автономних преференцій з боку Євросоюзу забезпечила швидке зростання українського експорту в ЄС, відповідно збільшувалась і частка європейських країн у структурі українського експорту.

Безперечно, Україна втратила важливого економічного партнера і, звісно ж, не виграла в цьому аспекті, проте неприйнятним було б для України продовжувати участь в організації СНД, де певним чином представлено так звану «Співдружність Невизнаних Держав», або СНД-2 у складі Республіки Абхазія, Нагірно-Карабаської Республіки, Придністровської Молдавської Республіки та Південної Осетії. Особливо в контексті прагнення цих псевдореспублік налагодити останнім часом співпрацю з невизнаними «ЛНР» і «ДНР». У Росії, тим не менш, вважають, що вихід України з СНД ніяк не позначиться на діяльності Співдружності, а от українці, в свою чергу, втратять можливість тримати руку на пульсі.

Також проблемним залишається питання кордонів у рамках СНД. У Мінській угоді щодо утворення СНД було закріплене положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканості їх кордонів. У заяві Верховної Ради України 20 грудня 1991 р. з приводу Угоди про Співдружність Незалежних Держав зазначалося: «Кордон між Україною – з одного боку, та Росією і Білоруссю – з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження визначена Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди, чи ні». Проте російська сторона висловлювала тезу про те, що кордони держав, які утворились після розпаду СРСР, не фіксуються і не гарантуються Гельсінськими домовленостями [8]. Цю тезу не можна було розуміти інакше, як закладання ідеологічного підґрунтя до майбутніх територіальних переділів на пострадянському просторі, нового переформування кордонів, що стало цілком очевидним у 2014 році після анексії Росією Криму.

Росія та ЄС по-різному бачать суть інтеграційних процесів пострадянського простору. Відповідні проекти Москви та Брюсселя базуються на різних цінностях та використовують різні механізми співпраці. Зокрема країни, які є (або мають намір стати членами) інтеграційних об'єднань під

керівництвом Росії, не зобов'язані забезпечувати верховенство права, захист прав і свобод громадян, розвиток громадянського суспільства, незалежність судової системи та прозорість їх виборчих процесів [3, 1].

Валерій Чалий висловлюється щодо цивілізаційного вибору України так: «Саме в цьому контексті Україні ще належить визначити напрямок своєї інтеграції. Цей вибір не може бути визначений лише економічними міркуваннями. Насправді це вибір цивілізації для України, вибір основних цінностей, які будуть основою подальшого розвитку країни. Україна або буде дотримуватися проекту, який має на меті об'єднати європейські держави на основі демократії та верховенства права, або стане учасницею асоціацій пострадянських країн з перехідною економікою, низькими соціальними стандартами, переважно авторитарними політичними режимами та численними викликами в галузі демократії та прав людини» [2].

Своїм прикладом Україна підтверджує тезу С. Гантингтона про те, що еліти деяких країн, внутрішньо розколотих в цивілізаційному відношенні, будуть намагатися перетворити їх на частину Заходу, але в більшості випадків зіткнуться з перешкодами, які буде дуже важко подолати. Прагнення української демократично налаштованої еліти реалізувати європейський та євроатлантичний курс, спрямований на входження України в європейський цивілізаційний простір через членство в НАТО та ЄС, наштовхуються на жорсткий спротив з боку лівих та проросійських політичних сил, які спираються на електорат східних та південних регіонів України [4, 569-570].

У час випробувань Європейський Союз намагається подолати багато переломних ситуацій. Фінансова криза, проблема безробіття, наплив біженців, дезінтеграційні процеси та питання міграції змінили бачення як ЄС, так і на ЄС. Однак, незважаючи на проблеми, з якими Союз сьогодні зіштовхується, європейський проект, як і раніше, не втрачає своєї привабливості.

З огляду на сучасний стан Співдружності, вірогідно, що подальшого розвитку не відбуватиметься. Це засвідчує, по-перше, не надто палке бажання багатьох суб'єктів СНД щось радикально змінювати. По-друге, наростаючі кризові явища в СНД, що виявляються у подальшій дезінтеграції. ЄС багато в чому випереджає СНД. В рамках Євросоюзу створена дієва структура управління, нормативно-правова база, зберігається високий рівень ефективності організації в різних сферах діяльності. Тож євразійська інтеграція – це не те, до чого повинна прагнути Україна.

Висновки. Беручи до уваги провідні тенденції світового розвитку, важливо зрозуміти, що процеси у сфері міжнародної політики та безпеки, які відбуваються у другому десятиріччі ХХІ ст. на європейському континенті та в оточуючих регіонах, є наслідком глибинних трансформацій соціально-економічного устрою і світового ладу у відповідності до сучасного етапу цивілізаційного розвитку людства, який пов'язують з феноменом глобалізації.

Цивілізаційна ідентичність чи культурно-історична приналежність є філігранними поняттями, які вимагають довготривалого розгляду процесів. Питання цивілізаційного вибору постало перед Україною одразу ж після

здобуття незалежності. Держава довгий час намагалася бути «хорошим сусідом», проте в умовах посягання на державний суверенітет – це апіорі неможливо. Україну та Росію поєднують тривалі історичні сторінки, проте зараз Україна вправі обирати свій власний, незалежний шлях до майбутнього. Перспектива євразійської інтеграції є неактуальною для країни в жодному із імовірних аспектів, у той час як європейська інтеграція найкращим чином реалізує національні інтереси у формуванні соціально орієнтованої ринкової економіки та побудові розвиненої демократичної держави, зміцнює позиції країни в системі міжнародних відносин.

Україна в СНД – це вже давно неефективно. Сьогодні Європейський Союз займає провідні позиції у світовому господарстві. Тому для будь-якої країни співробітництво з ЄС означає можливість отримати істотні технологічні досягнення, які, в кінцевому підсумку, будуть сприяти економічному зростанню і взаємовигідній співпраці. Хоча Україна і не відповідає наразі вимогам щодо кандидатства до вступу в ЄС, і цей шлях пророкує бути тернистим та довготривалим, проте держава належить до тих країн, які душею тяжіють до ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kaiser W., Varsori A. European Union History: Themes and Debates, 2010. Springer. 268 p.
2. Ukraine Between Two Paths of Integration. URL: file:///C:/Users/Admin/Pictures/1349877841Chalyi_NewIntegration_Oct12.pdf
3. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с.
4. Григорій Перепелиця. Україна між Європою та Росією: дилема вибору зовнішньополітичних пріоритетів. URL: file:///C:/Users/Admin/Pictures/ukrdip_2012_13_39.pdf
5. Офіційна сторінка Центру Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/avtor/tsentr-razumkova>
6. Калина М. С. Євроінтеграційна політика України в контексті розширення Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/pol-prav/05kmsrjs.pdf>
7. Офіційна сторінка Міністерства закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua>
8. Офіційна сторінка Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_55
9. Артёмов І. В. Євросерегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навчальний посібник Ужгород: МПП «Гражда», 2013. С. 65-66.
10. Артёмов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз. Ужгород: Ліра, 2013. — 384 с.

11. Довідник з європейської інтеграції / під ред. Чернеги О. Б. Львів: Магнолія 2006, 2012. — 383 с.
12. Будкін В. С. СНД: зміни неминучі // Політика і час – 1997. – С. 3-9.
13. Кара-Мурза С. Г. Советская цивилизация. В 2-х т. — Т.2. М.: Алгоритм, 2001. — 688 с.

REFERENCES

1. Kaiser W., Varsori A. European Union History: Themes and Debates, 2010. Springer. 268 [in English].
2. Ukraine Between Two Paths of Integration. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Pictures/1349877841Chalyi_NewIntegration_Oct12.pdf [in English].
3. Civilizacijnij vibir Ukrajini: paradigma osmislennya i strategiya diyi : nacionalna dopovid / red. kol.: S. I. Pirozhkov, O. M. Majboroda, Yu. Zh. Shajgorodskij ta in.; Institut politichnih i etnonacionalnih doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrajini. – K. : NAN Ukrajini, 2016. – 284 [in Ukrainian].
4. Grigorij Perepelicya «Ukrayina pomizh Yevropoyu ta Rosiyeyu: dilema viboru zovnishnopolitichnih prioritetiv». Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Pictures/ukrdip_2012_13_39.pdf [in Ukrainian].
5. Oficijna storinka centru Razumkova. Retrieved from <http://razumkov.org.ua/avtor/tsentr-razumkova> [in Ukrainian].
6. Kalina M. S. Yevrointegracijna politika Ukrajini v konteksti rozshirennya Yevropejskogo Soyuzu. Retrieved from <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/polprav/05kmsrjs.pdf> [in Ukrainian].
7. Oficijna storinka Ministerstva zakordonnih sprav Ukrajini. Retrieved from <http://mfa.gov.ua/ua> [in Ukrainian].
8. Oficijna storinka Ministerstva justicii Ukraïni. Retrieved from https://minjust.gov.ua/m/str_55 [in Ukrainian].
9. Artomov I. V. Yevroregionalne spivrobitnictvo Ukrajini: problemi i perspektivi: navchalnij posibnik / I. V. Artomov, O. M. Vashuk. – Uzhgorod: MPP «Grazhda», 2013. – S. 65-66 [in Ukrainian].
10. Artomov I. V. Problemi i perspektivi vhozheniya Ukrajini v Yevropejskij Soyuz / I. V. Artomov. – Uzhgorod: Lira, 2013. – 384 [in Ukrainian].
11. Dovidnik z yevropejskoyi integraciyi / Pid red. Chernegi O. B. - Lviv: Magnoliya 2006, 2012. – 383 [in Ukrainian].
12. Budkin V. S. SND: zmini neminuchi // Politika i chas – 1997. – S. 3-9 [in Ukrainian].
13. Kara-Murza S. G. Sovetskaya civilizaciya V 2-h t. — T.2. / S. G. Kara-Murza. — M.: «Algoritm», 2001. — 688 [in Russian].